

samenwerking tussen de verschillende richtingen binnen de Hervormde Kerk en in andere protestantse kerkgenootschappen. Het was zoals Suringar in oktober 1860 aan zijn boezemvriend en medestrijder in de 'volksbeschaving' De Groot schreef: wij gaan 'een geheel ander tijdperk te gemoet. Eene geheel andere Atmosfeer komt in Nederland. In het verschiet ligt zware orthodoxie en verregaande vrijzinnigheid. Dat oude, manhafte, statige wel eens met geringe ontwikkeling gepaard gaande élement gaat langzamerhand te niete. – Alles vrij, geene banden meer!'²⁸

Heldring, die in de jaren 1855-1859 'de groote unie der middeelpartij' had nagestreefd, voegde zich nu weer in de confessionele lijn van Groen. Met een aantal andere broederkringleden zette hij zich daarom in voor de oprichting van een 'Evangelisch-Confessioneele Predikanten-Vereeniging'. Na een weinig bemoedigende aanloop in het jaar daarvoor – veel orthodoxen durfden blijkbaar niet weer zo snel na twee mislukkingen – werden tijdens een bijeenkomst van 52 collega's in april 1862 te Utrecht de eerste grondslagen gelegd. Op 28 en 29 april 1863 hield de vereniging haar eerste officiële vergadering, weer in de centraal gelegen Domstad, waar men ook daarna steeds zou vergaderen en het merendeel der leden zijn Alma Mater vond. Wat opvalt bij de nieuwe vereniging is het feit dat zij direct veel meer leden telde dan de broederkring. In 1863 verschenen 68 predikanten; tijdens de in april 1864 gehouden derde vergadering waren er reeds 78 aanwezig. Later werden aantallen van tussen de 125 en 150 bereikt, met als hoogtepunt 200 in 1879. De Nederlandsche Hervormde Predikanten-Vereeniging (NHPV), zoals zij sinds 1865 heette, verlangde van ieder die toetrad een 'onbekrompen en ondubbelzinnige' instemming met de belijdenis van de Nederlandse Hervormde Kerk. Deze dubbele negatie, in 1842 door Groen gemunt, bood ruimte aan zowel ethischen als meer confessionelen. In de jaren tot 1870 traden ook Doedes en Van Oosterzee – die intussen respectievelijk in 1859 en 1863 te Utrecht hoogleraar waren geworden –, De la Saussaye en Valetton toe.

De handgeschreven notulen, die wat dit betreft opener zijn dan de gedrukte verslagen, laten zien dat het de leden aanvankelijk de nodige moeite kostte een goede basis te vinden voor hun nieuwe organisatie.²⁹ Zo verliet J.H. Gunning jr, die tot de oprichters behoord had, in april 1865 teleurgesteld de kring. De belangrijkste reden daarvoor was waarschijnlijk dat 's daags na de ingelaste vergadering van 11 oktober 1864 door het merendeel der aanwezige predikanten samen met een groep leken de later zo geheten Confessioneele Vereeniging (cv) werd opgericht. De Utrechtse bestuursleden van de predikantenvereniging traden toe tot het bestuur van deze nieuwe 'Vereeniging van voorgangers en leden der Neder-

²⁸ Citaat bij J. Vree, 'P. Hofstede de Groot en de armenverzorging door vrouwen. Een hoofdstuk uit de geschiedenis van de Groninger inwendige zending', in: G. van Halsema Thzn e.a. (red.), *Geloven in Groningen. Capita selecta uit de geloofsgeschiedenis van een stad* (Kampen 1990) 215-231, m.n. 227.

²⁹ De in 2002 door F. Roze mond teruggevonden band 'Handelingen van de vergaderingen der Ned. Herv. Predikanten-vereeniging in de jaren 1864-1887', waarin de op losse bladen geschreven notulen van de afzonderlijke vergaderingen en tevens de gedrukte statuten van 'Hulp en leiding' samengebonden zijn, werd begin 2005 door mij geraadpleegd in het Stedelijk Dienstencentrum van de Protestantse gemeente Utrecht, Eykmanlaan 433, Utrecht.